

rum cognitionem juvare, quam scientifica et evidens notitia terminorum, seu rationum eorum, qualis est illa, quæ in hac scientia traditur. Neque enim verum est quod in prædicta difficultate tertia sumebatur, scilicet, hoc munus non pertinere ad scientiam, quæ discurrendo et judicando procedit, sed ad simplicem terminorum apprehensionem; nam licet, per se loquendo, ex parte simplicium rerum et terminorum non requiratur demonstratio, imo neque compositio ad intelligendum quid unumquodque sit aut significet, tamen quoad nos sæpe potest hoc demonstrari, præsertim utendo divisione constante ex oppositis membris, et demonstrando quid res non sit (quod frequenter est nobis notius), et inde concludendo quid sit. Sæpe etiam hoc fit, tradendo aliquas descriptiones rationum simplicium, quæ sunt quoad nos notiores, et illis utendo ut mediis ad demonstrationes efficiendas, quæ ad scientiam humanam acquirendam interdum sufficiunt. Atque hinc tandem intelligitur hunc modum illustrandi prima principia præcipue et immediate exerceri in hac scientia circa illa prima principia, quæ universalissima sunt, et constant terminis abstractionibus, id est, significantibus res, aut rationes rerum quæ sine materia possunt existere; nam, ut diximus, hæc sunt quæ, per se loquendo, sub objecto metaphysicæ continentur, cumque illa sit suprema scientia, per se sufficiens est ad tradendum et explicandum rationes omnium rerum et terminorum quæ sub objecto ejus clauduntur. At vero non ita proxime et immediate descendit ad proxima et particularia principia singularum scientiarum, et ad terminos ex quibus constant, sed solum illa attingit altero ex duobus modis superius explicatis, scilicet, vel quatenus necesse est ad proprias definitiones tradendas, propriosque terminos explicandos, vel quatenus in eis generales rationes, et præsertim transcendentales, includuntur, sine quarum cognitione et adminiculo non potest aliqua ratio seu quidditas cujuscunque rei in particulari explicari.

21. *Universalissima principia non possunt per causas demonstrari.* — Alter modus, quo hæc scientia versatur circa prima principia, est, demonstrando illa, seu veritatem et certitudinem illorum, quod variis modis præstare potest. Primo, dicunt aliqui metaphysicam demonstrare principia a priori, non quidem per causam intrinsecam formalem vel materialem, quia (ut recte probat argumen-

tum factum) in his principiis immediatis non habet locum tale genus demonstrationis, sed per extrinsecam causam formalem, efficientem et exemplarem; nam quia metaphysica considerat primas causas, etiam Deum ipsum, qui sicut est prima veritas, ita est causa omnis veritatis, saltem extrinseca omnibus prædictis modis, potest saltem per hanc causam demonstrare veritatem, non tantum primorum principiorum, sed etiam conclusionum. Hic tamen modus demonstrandi rarissime aut nunquam exercetur in hac doctrina, et si attentius consideretur, vix habere potest locum. Nam imprimis, quod attinet ad causam efficientem, hæc non habet locum in universalissimis principiis constantibus ex terminis communibus Deo et creaturis; nam sicut respectu Dei nulla potest dari causa efficiens, ita nec respectu illorum principiorum, quæ in Deo ipso veritatem habent, ut est illud: *Quodlibet est, vel non est, et, Impossibile est aliquid de eodem affirmare et negare.* Atque hinc etiam constat, hæc principia non posse per causam finalem demonstrari, quia causa finalis est in ordine ad effectum et operationem, et ideo quæ abstrahunt ab efficiente, abstrahunt etiam a fine. Rursus hinc fieri videtur, etiam illa principia, quæ solis creaturis communia sunt, quatenus sub scientiam cadunt, non posse per causam efficientem vel finalem demonstrari, quia, ut sic, abstrahunt ab actuali existentia, et consequenter ab efficientia; nam omnis efficientia est circa rem existentem, seu quæ ad exitum perducitur, ut, verbi gratia, *omne totum esse majus sua parte*, verum est, omni efficientia seclusa, et sic de cæteris. Et hinc ulterius non videtur hic possibilis probatio per causam exemplarem, tum quia quod abstrahit ab efficiente causa, abstrahit etiam ab exemplari; nam exemplar est id, ad cujus similitudinem efficiens operatur, et comparatur tanquam ars, vel ratio operandi respectu efficientis intellectualis; si ergo veritas horum principiorum abstrahit ab efficiente, etiam abstrahit ab exemplari causa; tum etiam quia essentia rerum ut sic non pendet a causa exemplari; ergo nec veritas primorum principiorum. Antecedens patet, quia homo, verbi gratia, non ideo est animal rationale, quia Deus talem illum cognoscit, seu quia in exemplari divino talis repræsentatur, sed potius ideo talis cognoscitur, quia ex se postulat talem essentiam.

22. *Occurritur objectioni.* — Sed ad hæc dici

potest, hæc principia abstrahere quidem ab efficientia actuali, non tamen ab efficientia possibili, et consequenter non omnino abstrahere a causa efficiente, exemplari et finali ut enim infra dicemus, quamvis essentia creaturarum abstrahi possint ab esse, non tamen ab ordine ad esse, sine quo intelligi non potest vera et realis essentia; eadem ergo ratione prima principia communia entibus creatis veris et realibus, etiam si secundum necessariam connexionem abstrahant a tempore et actuali existentia, non tamen ab ordine ad esse, scilicet, quia cum tali connexionem possunt etiam habere respectum ad prædictas causas, et per eas demonstrari. Ut, si quis probet omne totum esse majus sua parte, quia ita potest a Deo fieri, et non aliter, vel hominis essentiam esse animal rationale, quia in eo potest a Deo condi, et non in alia. Et si militer ex causa finali potest ostendi, hominem esse animal rationale, quia potest ad Deum cognoscendum et amandum institui. Vel ex causa exemplari, quia in divina idea talis repræsentatur. Non enim haberet hominem talem essentiam realem, nisi in Deo haberet tale exemplar; nec repugnat sub diversis rationibus utrumque verum esse, scilicet, et Deum cognoscere hominem esse talis essentia, quia revera talis est, et hominem habere talem essentiam, quia in Deo talem habet ideam.

23. Quæ responsio declarat quidem hunc modum demonstrandi non semper esse impossibilem nec inutilem. Quanquam enim hi modi demonstrandi in singulis primis principiis non omnes locum habeant; nam, quod tria et quatuor sint septem, non est necesse ut habeat causam finalem, et sic de aliis principiis, in quibus est veritas ex connexionem extremorum, non quidem ordinata ad aliquem finem, quia prædicatum non declarat proprietatem aliquam, vel essentiam subjecti, sed identitatem potius, seu repugnantiam oppositorum, ut patet in hoc: *Quodlibet est, vel non est*, et similibus, in quibus dicti modi demonstrandi per causas extrinsecas locum non habent; nihilominus tamen ad multa principia applicari possunt, præsertim illa demonstratio, quæ est per causam finalem; nam essentia rerum, et proprietates causam finalem habent, per quam possint demonstrari, si talis causa aliunde per se nota sit, vel per aliud notius principium ostendi possit; hoc enim in omni demonstratione necessarium est.

24. *Per efficiens, finem, et exemplar primum demonstrare non potest naturale lumen.* — Adde vero ulterius, sæpe hoc probationis genus excedere vim naturalis luminis intellectus humani, et pertinere potius ad metaphysicam divinam (ut sic dicam) vel supernaturalem quam naturalem. Nam exemplaria divina, nisi in seipsis videantur, esse non possunt ratio aut medium cognoscendi aliquam veritatem; non possunt autem in seipsis videri per metaphysicam naturalem, imo non potest hæc scientia ostendere, Deum habere hæc vel illa exemplaria rerum, nisi a posteriori ex rebus ipsis, sicut ex artificio in re effecta cognoscimus qualem ideam in artifice habuerit. Atque eadem ratio est de causa efficiente prima; quando enim non agnoscimus virtutem Dei in se, non possumus ex illa cognoscere quales possint ab ea res fieri, sed potius ex rebus factis virtutem Dei investigamus, quamvis, cognita virtute Dei ex quibusdam effectibus, possit per illam demonstrari quid in aliis facere possit. Et similiter ex perfectione et efficientia ejus possumus investigare finem et perfectionem operum ejus, ut quod ad eum spectet omnia propter se condere, vel perfectum facere universum. Ex quo possumus ulterius colligere quas naturas rebus cognitis tribuerit, quem philosophandi modum attingit Aristoteles, lib. 12 Metaph., in fine.

25. *Demonstratio per deductionem ad impossibile metaphysici muneris est.* — Præter hos demonstrandi modos, qui parum sunt usitati, est alius per deductionem ad impossibile, et hoc modo ostenduntur omnia principia per deductionem ad illud: *Impossibile est de eodem simul idem affirmare et negare.* Et quia hoc est generalissimum principium hujus doctrinæ proprium, ideo hujusmodi demonstrandi genus ad hanc sapientiam spectat; de illo autem principio et usu ejus dicturi sumus plura inferius, disp. 3. Denique ad augendam hanc certitudinem circa prima principia, plurimum conferre potest consideratio ipsius luminis intellectualis, quo ipsa principia prima manifestantur, et reflexio circa illud, et reductio ad fontem unde dimanat, scilicet, ipsum divinum lumen. Sic enim recte colligimus prima principia vera esse, quia ipso naturali lumine immediate, et per se vera ostenduntur, quia in hujusmodi modo assentiendi non potest hoc lumen decipi, aut ad falsum inclinare, quia est participatio divini luminis in suo genere et ordine perfecta.

Unde est illud Psalm. 4: *Quis ostendit nobis bona? Signatum est super nos lumen vultus tui, Domine.* Unde Aristoteles, in principio scientiæ de anima, illam scientiam judicavit esse valde certam, quia lumen ipsum intellectuale contemplatur, in quo hæc sapientia illam scientiam superat; nam altiori modo considerat vim et perfectionem hujus luminis secundum se, quatenus secundum esse abstrahit a materia, et quatenus certitudinem et infallibilitatem divini luminis participat.

26. *Deductio ad impossibile quomodo sit demonstratio a priori, quomodo a posteriori.* — Dices, hujusmodi ostensionem primorum principiorum non esse a priori, sed a posteriori tantum; non enim hæc principia vera sunt, quia per infallibile lumen cognoscuntur, sed potius quia vera et immediata, ideo per tale lumen manifestantur. Respondeo, concedendo hanc probationem non esse a priori, si veritas principiorum in esse rei (ut ita dicam) consideretur; potest tamen aliquo modo dici a priori in ratione cognoscibilis, seu evidentis et certi; recte enim a priori ostenditur aliquam propositionem esse certam, quia a Deo revelatur, vel esse evidentem, quia demonstratione probatur. Sic ergo ostendi potest hæc principia esse evidentissima, quia ipso lumine naturali immediate manifestantur. Atque hæc probatio et reflexio maxime confert ad confirmandum intellectum ejusque certitudinem augendam, saltem ex parte subjecti, in assensu principiorum.

27. *Illatio.* — Ex his ergo satis declaratum est, quomodo prima principia contineantur sub objecto seu materia circa quam hæc scientia versatur, quodque munus circa illa exerceat. Atque obiter colligi etiam potest, hoc quidem esse verum de primis et universalissimis principiis, non de illis solis, ut Sencinas et Javellus et nonnulli alii voluerunt; quia, licet circa priora principia, per se loquendo, immediatius versetur hæc doctrina, et pluribus modi illa demonstret, ut ex dictis patet, tamen etiam ad alia se extendit, quia nonnulli ex prædictis modis generales et communes omnibus sunt. Et ideo Aristoteles absolute de omnibus locutus est, dicens, metaphysicam demonstrare principia omnium scientiarum, ut patet ex Proëmio, c. 1 et 2, et ex lib. 4 Metaph., text. 7, et ex 1 Posterior., c. 7, et ex 1 Topic., c. 2, et 1 Physicor., cap. 2, ubi ait, si quis neget prima principia geometriæ, non pertinere ad geometriam illa

probare, sed ad primum philosophum. Est qua aperta sententia D. Thomæ, 1. 2, q. 57, art. 2, præsertim ad primum et secundum. Et ratione facile ex dictis ostendi potest, nam modi ostendendi prima principia, etiam in particularibus et propriis principiis aliarum scientiarum locum habent. Imo addit D. Thomas, citato loco, ad hanc scientiam non solum pertinere confirmare intellectum in assensu principiorum, sed etiam conclusionum, quod intelligi potest remote et mediate, quia confirmando principia, virtute etiam confirmat conclusiones; vel materialiter tantum (ut sic dicam), quia interdum per altiores causas potest sapientia ostendere conclusiones quæ per alia media inferiora in aliis scientiis demonstrantur.

Non esse munus metaphysicæ tradere instrumenta sciendi.

28. *Aliquorum sententia.* — Sunt qui existunt munus hoc etiam ad metaphysicam pertinere. Nam, licet dialecticus definire doceat, dividere, etc., non tamen potest ex propriis principiis hujusmodi instrumenta declarare, eorumque rationem reddere, sed solum quoad quæstionem an sint, hujusmodi instrumenta tradere et exponere; ad metaphysicum autem spectare de illis disserere, eorum primas radices et causas declarando. Quod de singulis ita exponi potest: nam definitio declarat essentiam rei; sed rationem essentiali declarare ad metaphysicam pertinet. Ergo et perfectam rationem definitionis tradere, munus est metaphysicæ. Rursus divisio declarat rerum distinctionem; sed de rerum distinctionibus agere munus est metaphysicæ; ergo et rationem divisionis explicare ad eam pertinet. Ad hæc, omnis vis argumentationis, si formam ejus spectemus, consistit in altero ex his principiis: *Que sunt eadem uni tertio sunt eadem inter se. Non potest idem simul de eodem affirmari et negari.* Sed hæc principia sunt propria metaphysicæ scientiæ, ad quam pertinet tractare de eodem, et diverso, et de ente et non ente, quæ per affirmationem et negationem explicantur; ergo ex hoc etiam capite pertinet ad metaphysicum, instrumentum sciendi tradere. Tandem scientia est spiritualis qualitas; ergo ut sic comprehenditur sub metaphysicæ objecto; ergo eadem ratione pertinet ad metaphysicam tradere rationem acquirendi scientiam, et declarare quibus modis aut instrumentis acquiratur; nam agere de fine et mediis, ejusdem est doctrinæ;

omnia autem hæc ad scientiam tanquam ad finem ordinantur.

29. *Reprobatur.* — Sed hæc sententia, nisi amplius declaratur, confundit metaphysicam cum dialectica, nam dialecticæ proprium munus est, sciendi modum tradere, quod non aliter facit, nisi docendo instrumenta sciendi, et eorum vim et proprietates demonstrando. Quocirca, ut quid veritas rei habeat, exponamus, et unicuique scientiæ suum proprium munus tribuamus, advertendum est, hæc instrumenta sciendi proprie et formaliter inveniri in cogitationibus mentis, seu internis actibus intellectus, fundari vero in rebus, vocibus autem explicari. Scientia enim in actu quodam intellectus consistit, vel in habitu, juxta diversas acceptiones scientiæ, actualis scilicet et habitualis, et ideo necesse est ut propria sciendi instrumenta in ipso intellectu, et in actibus ipsius posita sint; nam, quia homo per discursum scientiam acquirit, et ad discursum perficiendum aliis prioribus operationibus seu conceptionibus rerum indiget, ideo hujusmodi conceptiones mentis ita dispositæ et ordinatæ, ut ad scientiam acquirendam per se ac directe conterant, dicuntur instrumenta sciendi; sunt ergo hujusmodi instrumenta formaliter in operationibus mentis. Quia ergo mentis operationes, ut rectæ sint et veræ, esse debent rebus ipsis proportionatæ et commensuratæ, ideo necesse est ut hujusmodi instrumenta aliquo modo in rebus ipsis fundentur; explicantur autem vocibus quæ a natura datæ sunt ad exprimenda animi sensa, juxta illud Aristot., 1 Periher.: *Sunt autem ea quæ in voce, earum quæ sunt in anima, passionum notæ;* et illud Cicer., 1 de Orat.: *Hoc uno præstamus feris, quod loquimur inter nos, et quod exprimere dicendo sensa possumus.*

30. *Vera in hoc sententia.* — *Dialectica est, an et quid sint sciendi instrumenta, tractare.* — Sic ergo dicendum est non pertinere ad metaphysicum directe tradere instrumenta sciendi, et modum ac dispositionem eorum docere, quam in conceptibus mentis habere debent, ut apta sint ad scientiam generandam. Probatur argumento supra insinuato, quia hoc spectat ad munus dialecticæ; quia ratione dixit Aristoteles, 2 lib. Metaphys., c. 3, *absurdum esse scientiam simul et modum scientiæ querere.* Quibus verbis docere voluit (ut omnes expositores tradunt), dialecticam ante alias scientias, præsertim ante metaphysicam esse acquirendam, eo quod ad il-

lam spectat modum sciendi tradere; quod nihil aliud est quam instrumenta sciendi docere, modumque aperire tractandi et probandi res scientiæ accommodatum. Neque est verum dialecticam solum perfunctorie, et quoad an est (ut vocant) hæc explicare, tum quia experimento constat, non solum tradere dialecticam leges recte definiendi, argumentandi aut demonstrandi, sed etiam rationes harum rerum; nam etiam a priori demonstrat, cur recta definitio et argumentatio tales condiciones et proprietates requirant, et similia; tum etiam quia alias non satis esset dialectica ad scientiam acquirendam, sed oporteret etiam metaphysicam præmittere, quod est plane falsum, et contra omnium sensum et usum. Sequela patet, quia nunquam acquiritur vera scientia, nisi quis sciat se scire; nam scientia esse debet perfectum intellectuale lumen, quod seipsum manifestat, alioqui non erit omnino evidens; non potest autem scire quod sua cognitio est vera scientia, nisi sciat suam ratiocinationem esse veram demonstrationem, quod scire non potest, nisi sciat quid sit vera demonstratio, et cur talibus principiis talique forma ratiocinandi constare debeat. Si ergo dialectica horum omnium rationem non redderet, sed potius fidem quamdam illorum postularet, non posset ad veram scientiam acquirendam deservire, aut esse sufficiens. Et confirmatur, quia demonstratio non est aptum instrumentum sciendi, nisi cognita ut demonstratio, id est, ut ratiocinatio necessario concludens ex principiis certis et evidentibus. Nam si quis conficiat rationem quæ in se sit demonstratio, ab ipso autem non cognoscatur, sed existimetur ratio probabilis, vel procedens solum ex certis, non vero evidentibus, in illo non generabit veram scientiam, quia talis demonstratio sic proposita, vel est ineptum instrumentum, vel non satis applicatum ad talem effectum. Unde dialectica ita tradit modum sciendi, ut scientifice illum doceat; propter quod, qui recte de illa sentiunt, non tantum sciendi modum, sed etiam veram scientiam illam esse existimant; hoc igitur munus ad dialecticam proprie et per se spectat, et non ad metaphysicam.

31. *Consectarium.* — Atque hinc etiam fit ejusdem dialecticæ, et non metaphysicæ esse hujusmodi instrumenta tradere seu dirigere, prout vocibus exprimi aut confici possunt (sub vocibus autem scripta complectimur, quia quoad hoc solum materialiter differunt);

imo nec dialectica ipsa directe et ex instituto circa hæc versatur ut circa proprium objectum et materiam suam, sed ex consequenti, et quasi ex quadam concomitantia hoc præstat. Cum enim voces a conceptibus oriuntur, dum dialectica conceptus dirigit et ordinat consequenter docet, quibus verbis seu qua verborum forma exprimendi sint ut vim habeant suadendi ac demonstrandi, quod totum et per se clarum est, et ex ipso dialecticæ usu perspicuum.

32. *Metaphysica plurimum illustrat sciendi instrumenta.* — Addendum vero est, quatenus hæc instrumenta sciendi in rebus ipsis fundantur, eorum scientiam et cognitionem plurimum perfici per scientiam metaphysicam, ita ut quod circa omnes scientias et principia earum metaphysicam præstare diximus, peculiari quadam ratione circa dialecticam ejusque munera locum habeat. Hoc probat ratio dubitandi in principio posita, et declaratur in hunc modum. Nam peculiariter pertinet ad metaphysicam cognitio essentiae et quidditatis ut sic; definitio autem, cujus rationem ac formam dialectica tradit, si sit perfecta, explicat rei essentiam et quidditatem, et ideo dum metaphysica tradit quod sit uniuscujusque rei essentia et quidditas, plurimum confert ad perfectum definiendi modum. Præsertim quia non solum tradit metaphysica rationem essentiae in communi, sed etiam intra suam abstractionem varios essentialium gradus ac modos declarat; ex quibus maxime pendet cognoscere quibus partibus definitiones rerum constare debeant, aut quem modum definiendi in distinctis rebus (verbi gratia, in substantia vel accidenti, et in re simplici, aut composita) tenere oporteat. Sic igitur metaphysica plurimum perficit definiendi artem, quamvis directe et ex instituto illam non tradat. Simili modo contingit circa aliud instrumentum sciendi, quod est divisio, cujus leges et conditiones tradit dialectica; illæ vero omnes fundantur in rerum distinctione seu oppositione; agere vero de variis distinctionibus rerum ad metaphysicam pertinet; nam idem et diversum ad proprietates entis reducuntur, sicut unum et multa; et ideo, dum metaphysica distinctiones varias rerum exacte declarat, artem etiam dividendi illustrat. De argumentatione autem seu demonstratione non videtur similis ratio, quia non fundatur proxime in essentia, vel aliqua proprietate entis, sicut de definitio et divisio; nihilominus alia via, etiam

in hoc munere metaphysica dialecticam juvat, tam ex parte materiae, quam ex parte formæ. Ex parte quidem materiae, quia dum metaphysica, fere omnium entium rationes distinguit ac separat, et generatim declarat quid sit res in essentia, quid etiam proprietates, quid res, quid vero modus, materiam subministrat demonstrandi et argumentandi, seu potius exacte declarat qualia esse debeant tam extrema, quam media demonstrationis. Ex parte vero formæ, quia hæc doctrina exacte declarat et ostendit omnia principia in quibus omnis recta forma argumentandi nititur, ut sunt illa: *Quæ sunt eadem uni tertio, sunt eadem inter se. Non potest idem de eodem simul affirmari et negari*, et similia.

33. *Rationes pro opposita sententia solvantur.* — Ad rationes dubitandi in principio positas facilis est responsio ex dictis. Ad primam de definitione respondetur, metaphysicum quidem declarare in communi quid sit essentia, et qualis etiam sit, simplexne, an composita, intra sui objecti latitudinem, suamque abstractionem; dialecticum autem tractare de modo quo a nobis concipienda est et declaranda distincte per definitionem, rei essentia et natura, seu ex quibus conceptibus aut vocibus componenda sit definitio, quasve proprietates habere debeat ut apta sit; hæc autem munera distincta sunt, quamvis sese mutuo juvent; nam dialectica juvat metaphysicam sicut modus sciendi scientiam; metaphysica autem juvat dialecticam tanquam generalis scientia, quæ proxime et exacte de rebus disserit, quas dialectica, vel supponit, vel solum remote attingit. Atque eadem fere responsio applicanda est ad alteram partem ex divisione, nam metaphysica tractat de distinctionibus rerum, prout in rebus ipsis sunt; dialectica vero de modo concipiendi et explicandi partitiones rerum. Similiter ad tertium membrum de argumentatione dicendum est, quod, licet metaphysica aliquo modo demonstret illa principia, eaque reducat ad illud universalissimum: *Quodlibet est, vel non est*, seu, *Impossibile est idem simul esse et non esse*, tamen etiam dialectica supponit simile principium, ut per se notum, id est, non posse idem de eodem affirmari et negari, ad quod fere omnem vim et formam rectæ argumentationis reducit, ut illius proprietates et conditiones demonstret.

34. *Scientiæ tractatio ad quam scientiam pertineat.* — Ad ultimum membrum de scientia respondetur, considerationem scientiæ,

prout est quædam spiritualis qualitas mentis et habitus, vel operatio ejus talis conditionis et naturæ, multiplicem esse posse. Una est mere speculativa, qua contemplamur quid sit talis res, et quas proprietates habeat; et hæc consideratio vel pertinet ad eam partem philosophiæ naturalis, quæ de anima rationali tractat, si de humana tantum scientia, quæ non est sine phantasia, sit sermo; vel, si abstracte et absolute loquamur de scientia, pertinebit ad metaphysicam, nam est res vel proprietas abstrahens a materia secundum esse. Alia consideratio scientiæ est quasi practica et artificiosa, quæ non est de habitibus, sed de actibus scientiæ; nam ars circa operationes versatur; et solum habet locum hæc consideratio in humana scientia, quæ per compositionem et discursum perficitur; ars enim non versatur circa simplicia, sed circa composita; nam scopus artis est dirigere compositionem aliquam, vel concentum; unde forma artificiosa ex debita proportionem et compositionem partium seu rerum simplicium consurgit; hæc ergo scientiæ directio et consideratio ad dialecticam spectat, quæ est ars sciendi, non ad metaphysicam. Ut autem dialectica hoc munus exercere possit, non oportet quod exacte speculetur totam naturam et essentiam illius qualitatis quæ est scientia, sed satis est quod supponat esse operationem mentis, et aliquas ejus proprietates tradat, quas ad veritatem exacte et sine errore manifestandam requirit, ut quod sit evidens, certa, et similes. Atque hæc cognitio scientiæ traditur a dialectico, ut constat ex libris Poster., eaque sufficit dialectico, ut ad eam tanquam ad finem suam artem et sciendi methodum dirigat. Alia denique consideratio scientiæ potest dici moralis, quatenus usus vel exercitium scientiæ potest esse laude vel reprehensione dignum; quod munus ad moralem philosophiam vel prudentiam spectat.

SECTIO V.

Utrum metaphysica sit perfectissima scientia speculativa, veraque sapientia.

1. Explicando causam finalem et utilitatem hujus scientiæ, simul effectum ejus declaravimus; nam tota ejus utilitas in operatione et effectu ejus posita est; reliquum ergo est ut de illius attributis pauca dicamus, quæ ex materia subjecta, et ex fine illius facile colligi poterunt.

2. *Prima conclusio.* — Dico primo, meta-

physicam scientiam esse speculativam omnium perfectissimam. Ita docet Aristoteles, lib. 1, c. 2, et lib. 2, c. 1, et lib. 3, c. 2; et omnes interpretes. Estque satis probata hæc assertio ex dictis. Nam sectione præcedenti ostendimus, finem hujus scientiæ esse veritatis cognitionem, et ex se in ea sistere; scientia autem ex hoc fine vocatur speculativa, ut Aristoteles, lib. 6, docet, et inferius suo loco tractabitur. In sectione autem prima ostensum est objectum hujus scientiæ esse nobilissimum, tam in esse objecti, propter summam abstractionem, quam in esse rei propter nobilissimam entia quæ comprehendit. Omnis autem scientia habet nobilitatem suam ex objecto suo; est ergo hæc scientia speculativa omnium præstantissima.

3. *Questiuncula.* — Interrogabit autem fortasse aliquis, an hæc scientia pure speculativa sit, vel etiam practica; ut enim nunc suppono, non repugnat eandem scientiam vel cognitionem simul eminenti ratione speculativam esse et practicam; id enim theologi tribuunt scientiæ divinæ, non tantum ut in ipso Deo est, sed etiam ut participatur a nobis, vel per visionem claram, vel per obscuram theologiam et fidem; ergo etiam in scientiis acquisitis et naturalibus esse poterit aliqua, quæ hanc eminentiam participet, simulque sit speculativa et practica. Quod si alicui, maxime huic doctrinæ convenire debet. Primo, quia est suprema omnium scientiarum, omnibusque imperat, prout in proœmio Aristoteles dixit. Deinde, quod naturalem Dei cognitionem, quantum naturæ lumine fieri potest, perficiat; ex Dei autem cognitione pendet iudicium rectum de agendis; ergo hoc etiam iudicium per hanc scientiam dirigitur, atque adeo ex ea parte practica est. Et declaratur in hunc modum, nam hæc scientia demonstrat attributa divina, quæ naturæ lumine demonstrari possunt, inter quæ sunt esse summe bonum, esse ultimum finem omnium, esse primam veritatem; ergo hæc omnia demonstrat hæc scientia; ergo etiam demonstrabit Deum esse super omnia diligendum, quia hoc debetur ei, quatenus summe bonus et ultimus finis est. Rursus demonstrat hæc scientia Deum habere omnium providentiam, esseque sapientissimum et justissimum; ergo consequenter etiam docebit eum esse timendum, et illi esse fidentum, et similia, quæ omnia ad mores et proxim spectant. Denique non alia ratione Theo-

logia infusa merito existimatur eminenter practica et speculativa, nisi quia sub altiori lumine considerat in Deo illam rationem finis ultimi consequendi per media moralia et practica; ergo idem erit de naturali metaphysica, ut sub inferiori lumine procedit, servata proportione.

4. *Responsio.*—Nihilominus dicendum est, doctrinam hanc nihil habere practicæ scientiæ, sed tantum esse contemplatricem. Ita patet ex Aristotele et aliis expositoribus, quæ licet expresse non attingant hanc quæstionem, tamen dum simpliciter docent hanc scientiam esse speculativam, et aut tacent de practica, aut certe id negant, plane sentiunt esse pure speculativam. Accedit quod Aristoteles, in libris Ethicorum ex professo disputavit de beatitudine hominis tanquam de prima regula moralium actionum. Beatitudo autem hominis consistit in Deo ut est finis ultimus omnium, et singulari modo creaturæ rationalis; illa ergo consideratio non spectat ad metaphysicam; ergo nulla alia consideratio superest, sub qua possit hæc doctrina esse practica. Quia si est practica, maxime moralis; nam per se notum est non esse factivam seu directivam operationum artis, imo nec actionum intellectualium, ut præcedente sectione dictum est; moralis autem non est, quia consideratio ultimi finis in ordine ad mores non est munus ejus, sed moralis philosophiæ, ut dictum est.

5. *Cur theologia speculativa et practica metaphysica tantum speculativa.*—Ratio autem a priori reddi potest ex differentia inter supernaturalem Theologiam, et hanc naturalem; quæ ex differentia luminis, sub quo utraque procedit, sumenda est. Illa enim procedit sub lumine divinæ revelationis fidei, quatenus mediate ac per discursum applicatur ad conclusiones in principiis fidei contentas; fides autem non solum revelat Deum ut finem ultimum omnium, sed etiam specialiter docet in eo consistere hominis beatitudinem; ac proinde non solum revelat fides veritates speculativas circa Deum, sed etiam practicas; imo etiam fere omnia prima principia morum revelat; et eadem certitudine, atque ex se eodem modo circa hæc omnia versatur; ex quibus discurrens Theologia, considerans non tantum speculative in Deo rationem ultimi finis, sed etiam moraliter in ordine ad media quibus est consequendus. At vero metaphysica procedit tantum sub naturali lumine, quod non eodem modo nec eadem certitudine

omnia objecta sua complectitur; et ideo metaphysica non est habitus illi adæquatus, sed sub speciali quadam ratione et abstractione perficit naturale lumen circa ea objecta quæ abstrahunt a materia secundum esse, ut diximus. Et ideo de Deo solum speculative considerat rationem ultimi finis et supremi boni, scilicet, quatenus in se talis est, talisque cognosci potest lumine naturæ, potius quantum ad *an est*, quam quantum ad *quid est*. Non vero considerat practice quomodo hic finis sit ab homine consequendus; imo nec in particulari attingit vel inquiri modum quo Deus est finis ultimus hominis, vel quo homo ipse potest attingere Deum, prout est suus finis ultimus; quia hoc jam est infra metaphysicam abstractionem et contemplationem, et ad philosophiam spectat; imo supponit considerationem physicam hominis, seu naturalem philosophiam, quæ mere speculativa est; et spectat ad philosophiam moralem, quæ quodammodo, et (ut ita dicam) inchoative, practica scientia est; de quarum scientiarum distinctione non est hic dicendi locus. Fateor tamen, quod si de Angelis, prout in se sunt, haberi posset naturalis scientia metaphysicæ, ad illam pertineret non solum naturam eorum contemplari, sed etiam quomodo essent capaces ultimi finis sui, et in quo eorum beatitudo consisteret, quibusque mediis ad illam possent pervenire; quæ scientia ex parte moralis esset, simulque praxim aliquam cum speculatione conjungeret; essetque tota metaphysica, quia tota abstraheret a materia secundum esse. Verumtamen hujusmodi scientia, angelica potius esset quam humana; nos enim de Angelorum beatitudine vix aliquid possumus nisi per analogiam ad nostram investigare; et ideo metaphysica prostrata in nobis est, mere est speculativa omni ex parte, et ad moralia seu practica non descendit.

6. *Secunda conclusio.*—Dico secundo: metaphysica non solum scientia est, sed etiam naturalis sapientia. Hanc assertionem ponit, et ex professo probat Aristoteles, lib. 1, c. 1 et 2, et lib. 3, c. 2. Qui primum supponit esse in nobis aliquam virtutem intellectualem quæ sit sapientia; quod etiam docuit idem Aristoteles, 6 Ethic., c. 2 et sequent. Estque communis omnium sapientium consensus; nam si nullus habitus hominis esset sapientia, nullus hominum sapiens dici posset, nam sapiens a sapientia est et dicitur; non enim est homo sapiens a natura, nec ex sola potentia seu facultate, ut est per se notum, alias omnes homines essent

pientes; sed sapiens fit homo aliquo usu, et habitu aut virtute; est ergo sapientia habitus. Rursus ex ipsa voce et omnium sensu constat significare habitum ad intellectum pertinentem, non quemcumque, sed perfectum, quique virtus intellectualis sit, et valde perfecta. Quod optimo discursu probat Aristoteles in præmio, c. 1, distinguens experientiam ab arte, et artem a scientia, quæ propter se quæritur, et in causarum ac principiorum cognitione versatur; et concludens sapientiam esse debere aliquam hujusmodi scientiam.

7. *Multiplex sapientiæ acceptio.*—Est autem hoc loco advertendum, si attendamus vulgarem sermonem, interdum videri hoc sapientiæ nomine significari, non unum determinatum habitum intellectus, sed rectitudinem quamdam intellectualem ad bene judicandum de rebus omnibus, consurgentem ex perfecta consecutione scientiarum omnium, ad eam modum quo justitia in una acceptione non significat unum singularem habitum, sed concentum et rectitudinem omnium virtutum voluntatis. Atque ad hanc sapientiæ acceptionem videntur optime accommodari descriptiones illæ Ciceronis: *Sapientia est rerum divinarum atque humanarum causarumque, quibus hæc res continentur, scientia*¹. Atque eodem sensu videntur de sapientia locuti antiqui philosophi, qui de ratione sapientiæ aiebant esse, ut omnium rerum sit cognitio, etiam usque ad infimas species, et omnes proprietates earum; hoc enim non fit una scientia, sed omnium collectione. Imo, si de homine sit sermo, neque per omnes scientias simul sumptas tam exactam rerum omnium cognitionem assequitur; et ideo ipsi aiebant non esse in homine veram sapientiam, sed fucam; nos autem verius dicimus esse in homine veram sapientiam, etiam naturalem, sed humanam, ac proinde valde limitatam. Alio vero modo, magisque apud sapientes usitato, sumitur sapientia pro aliquo peculiari habitu, idque dupliciter: est enim quædam quæ dicitur sapientia simpliciter, alia quæ tantum secundum quid; illa est quodammodo universalis, non prædicatione, aut omnium collectione, sed eminentia et virtute, ut statim declarabimus; hæc est particularis, non tantum habitu, sed etiam materia et virtute. De hac posteriori sapientia est longus sermo Socratis apud Platonem, dialog. 3, seu de

¹ 4 Tusc., et 2 Officior.

Sapientia, ubi distinguit sapientiam artificum et gubernatorum, et similes. Et hoc eodem modo videtur dixisse Paulus, 1 Corinth. 3: *Ut sapiens architectus, fundamentum posuit*. Dicitur enim sapiens in aliquo genere, vel materia, qui scientiam vel artem, quæ circa eam versatur, perfecte novit, et per supremas causas illius generis, ut notavit D. Thomas, 2. 2, q. 45, art. 1. Alio denique modo (ut ibidem ait D. Thomas) quædam particularis scientia, seu intellectualis virtus dicitur sapientia simpliciter, et hoc modo usus est Aristoteles hac voce, lib. 6 Ethic., loco citato, et in præsentem; et hoc sensu tribuit metaphysicæ hanc dignitatem sapientiæ.

8. *Aliquot sapientiæ proprietates.*—Secundo, ad hoc probandum subjicit Aristoteles, c. 2, conditiones sapientiæ, quarum aliquæ communes illi sunt cum aliis scientiis speculativis; aliæ vero sunt illi propriæ; et illæ, quæ communes esse videntur, ita accipiendæ sunt, ut secundum quamdam eminentiam et singularem perfectionem, sapientiæ conveniant. Prima ergo conditio est, sapientiam versari circa omnia, esseque omnium scientiam, ut possibile est. Hæc conditio satis est a nobis exposita in sect. 2. Ratio vero ejus constabit ex dicendis.

9. Secunda conditio sapientiæ ab Aristotele posita est, ut in rebus difficilioribus et a sensibus remotioribus versetur; nam ea cognoscere, quæ omnibus sunt obvia, quæve sensibus percipiuntur, non ad sapientes, sed ad quoscunque vulgares homines spectat. Hæc autem conditio intelligenda videtur de cognitione rerum difficiliorum, quanta homini possibilis est; non enim spectat ad hominis sapientiam altiora se quærere, et quæ lumine naturali cognosci non possint, quales sunt futurorum contingentium eventus, et similia, quæ per humanam scientiam velle cognoscere, non sapientia est, sed temeritas. Sapientia igitur humana in rebus altioribus ac difficilioribus juxta ingenii humani capacitatem versatur.

10. Tertia conditio est, ut sit certissima cognitio; sub qua conditione etiam evidentia et charitas comprehenditur, quia naturalis certitudo, de qua sermo est, ex evidentia nascitur, eique commensatur. Ratio autem perspicua hujus conditionis est, quia sapientia significat perfectam scientiam, et eximiam cognitionem; maxima autem perfectio cognitionis humanæ in certitudine et evidentia posita est.